

Joseph Grim Feinberg, Michael Hauser, Jakub Ort. *Politika jednoty ve světě proměn*. Praha: Filosofia 2021, 206 stran, seznam literatury, anglické resumé a jmenný rejstřík.

Ivana Holzbachová

Zatímco liberalismus zdůrazňoval jedince, byť každý z nich patřil tím či oním způsobem k nějaké skupině, v současné době se spíše mluví o sjednocování. Tuto změnu autoři spojují s tím, že se společnost radikálně mění. Už není možné vrátit se ke společnosti dvacátého století. Od počátku nového tisíciletí se tu objevuje něco nového, dosud nehotového, a tudíž nepopsatelného. Přesto se autoři dané knihy pokoušejí o to, co by snad bylo myslitelné: nalézt jisté základní rysy, které tomuto vznikání dominují, a na tomto základě načrtnout jistou hypotézu (hypotézy) budoucího vývoje.

Kniha má kromě Úvodu a Závěru, které jsou zřejmě kolektivním dílem, tři kapitoly, za něž jsou odpovědmi jednotliví autoři. Celkově lze konstatovat, že se pohybuje někde na pomezí politologie a filozofie. Odtud pramení také zájem o pojem „postmodernismus“, který podle autorů odpovídal neoliberalismu. Jak postmodernismus, tak neoliberalismus jsou v současné době již minulostí. Otázkou však je, co je nahradí. Vráťme se zpět před postmodernu, nebo bude postmoderná nějak zakomponována do současného pojetí světa jako mutace rozmanitosti, která se spojuje s jakýmkoli politickým nebo náboženským hnutím, jež reflektuje mnohost i uvnitř svých kolektivit? Jinými slovy: zatímco moderna zdůrazňovala spíše jednotu a postmoder-

na rozmanitost, nyní se rodí něco, co obě tyto kategorie spojuje. Aspoň tak to vyjadřují autoři v Úvodu.

Autorem první kapitoly – „Návrat lidu bez společnosti (Hledání radikálně demokratické jednoty)“ – je Joseph Grim Feinberg. Konstatuje, že po odeznění liberalismu i postmodernismu se vrací pojem lidu: „V novějším politickém diskursu slíí navzdory snahám o zachování difference důraz na *sjednocování* dříve rozdělených aktérů nebo identit.“ (S. 35, zvýraznění Feinberg.) Feinberg rozlišuje dvojí typ chápání lidu: xenofobní a transgresivní. První z nich uznává cizí způsob života jen tehdy, když zůstane oddělen od našeho. Druhý se snaží oživit modernistický projekt o integraci partikulárnosti do univerzálního celku, ale s ohledem na postmodernismus hledá pro partikulárnost lepší místo uvnitř univerzální. Feinberg je rozhodnut zdůrazňovat právě tuto koncepci. Vychází z děl E. Laclaua, Ch. Mouffové a J. Rancièra. U nich se často objevuje pojem „hranice“: Buď je lid mimo hranice politiky a překračuje je, aby se do politiky dostal, nebo v ní už je, ale bojuje o politickou hegemonii. Přitom lid, který v politice dosud není, může být pro ty, kteří v ní už jsou, „neviditelný“. To je spojeno i s pojmem „sociální“, které s lidem souvisí, a proto může také unikat pohledům těch, kdo v politice už jsou. Podle Feinberga se v současné době pojem sociální,

případně sociální (problémy), dostává do popředí politického diskursu.

Druhá kapitola nese název „Jednota jako kontinuita stvoření a hierarchie ctností (Milbank a radikální ortodoxie)“ a jejím autorem je Jakub Ort. Radikální ortodoxie je velmi vlivný směr uvažování, který vychází z anglikánského prostředí teologických fakult. Je inspirována post-structuralismem a novým čtením patristické a scholastické teologie. Zakladatelskou postavou je John Milbank a jeho kniha *Teosofie a sociální teorie* (1991). Počátky problémů vidí Milbank už u Dunse Scotta a jeho dualismu Boha a Stvořeného – prvního kroku ontologického nihilismu, který pak pokračuje osvícenstvím, modernismem a sekularizací. To je spojeno i s moderní epistemologií, která podle Milbanka odděluje rozum od etiky. Milbank mluví o sekulárním myšlení jako o heretické teologii. Při hledání východiska z této pro něj nepřijatelné situace vychází z některých postmoderních názorů. Jeho postoj k nim však není jednoznačný. Umožnily mu návrat ke sv. Augustinovi a k Tomáši Akvinskému, ale především k analogii bytí. Zdůrazňuje účast stvořeného na Stvořiteli (Tomáš Akvinský, ale i pozdější renesance a romantismus a liturgie). Na druhé straně však ztotožňuje postmoderní filozofii s ontologií násilí. To může učinit už s odkazem na Nietzscheho, na něhož se postmodernisté někdy odvolávají. Postmoderní koncepce podle Milbanka nedokáže odlišit legitimní násilí od nelegitimního. Sám mění otázku po jednotě a mnohosti tak, že zdůrazňuje pojem harmonie.

Z politického hlediska je důležitá Milbankova kritika liberalismu za přečenevává-

ní úlohy jednotlivců. Důsledkem selhání liberalismu je podle něho nástup populismu. Staví se kriticky i k jeho levicové variantě, především však k té pravicové. V křesťanském socialismu mu vadí především jeho důraz na pojem oběti. Požaduje optimističtější pojetí. Jeho vlastní názory ústí do teologického pojetí, v němž např. událost vysvětluje z „participace skutečnosti včetně vznikajících pravd na metafyzickém základě konkrétně se projevujícího křesťanského trojičního Boha, který je zároveň základem všeho bytí“ (s. 81). Podle Milbankova názoru mají vládcí i lid participovat na široce pojaté normativě, která je zakotvena v křesťanském metanarativu. K tomu patří i pojetí hierarchie založené na ctnosti a vzdělání.

Ort pak upozorňuje na některé další Milbankovy politické názory opět založené na jeho radikální ortodoxii.

V závěru stati se Ort zmiňuje i o kritice Milbankových názorů. Nejnápadnější je absence vztahu ke společenstvím, v nichž nepanuje křesťanství, ale nějaké jiné náboženství. Zajímavý je vztah k polské politice (tu Milbank kritizuje za přehnaný nacionalismus) či skutečnost, že se Milbank vyhýbá otázce konfliktů (v jeho ideální společnosti nemají konflikty místo) i otázce změny, pokud tato změna není dána přitakáním transcendentnímu základu skutečnosti, a tedy neznamená přiblížení se harmonii.

Podle Orta je Milbankovo dílo výzvou k tomu, abychom se znovu zamysleli nad předmoderní tradicí evropského myšlení. Protože Milbank nestaví křesťanské zjevení proti rozumu, lze „celou řadu jeho teologických postřehů smysluplně rozvíjet i mimo kontext křesťanské tradice“

(s. 92). Ort si tedy cení zejména Milbankova upozornění na ty významy, které se skrývají v pracích starších filozofů a teologů. V tomto smyslu je pro něj i pro současné uvažování o dějinách filozofie obecně vítané. Zdá se, že je mu do jisté míry sympatická i Milbankova kritika osvícenského přehánění racionalismu, z níž vyvozuje možnost využít jeho metody při zkoumání těch civilizací, které vyrostly mimo základy, na nichž je postavena civilizace naše. Neznamená to však, že by souhlasil s extrémními tezemi, k nimž Milbank došel. Jinými slovy, podnětná je pro něj především Milbankova metoda.

Michael Hauser nazval svou rozsáhlou kapitolu „Rozlomená jednota sociální demokracie (K původu moderních populismů)“. Na rozdíl od předchozích dvou autorů se Hauser zabývá na prvním místě spíše politologickými a snad i sociálními otázkami, i když vychází z jednotného zadání celé knihy i grantového úkolu. Aby však dokázal, že se nezpronevřuje zadání grantového úkolu, musí brát v úvahu i jednotu a mnohost. Ostatně, i on se jimi zabývá, i když trochu jinak než jeho kolegové. To je vidět i na následujícím citátu: „Liberální demokracii pojmám jako specifický vztah mezi jednotou a mnohostí, který se však již delší dobu hroutí.“ (S. 95.) Vrchol liberální demokracie spatřuje v devadesátých letech (Fukuyama), nicméně v současné době vzniká něco, co Hauser označuje jako demokracii populistickou. Abychom pochopili specifický charakter jednoty a mnohosti v liberální demokracii, je třeba odlišit liberální demokracii od nedemokratického liberalismu. Hauser uvádí řadu liberálních režimů, které neuznávaly lidská práva a byly

elitářské. Liberální demokracie vznikla díky tomu, že jiná hnutí (socialistická, emancipační) si vynucovala demokratické změny. Ale ani demokracie není vždy spojena s liberalismem. O tom nás přesvědčují režimy státního socialismu.

Hauser souhlasí s názorem, že liberální demokracie je politickou formou interregna, které datuje do doby po roce 1989. „Současné politické, ekonomické a kulturní fenomény ukazují na proměnu samotného právního a institucionálního rámce, který znemožňuje návrat k výše popsanému systému liberální demokracie.“ (S. 113.)

Hauser formuluje dvě teze vztahující se ke konci liberální demokracie: 1. Liberální pojetí lidských a občanských práv se následkem proměny neoliberalismu a postmoderní společnosti zhroutilo a přestalo sjednocovat společnost. „Hrozí tak celkové rozpojení společnosti a její desintegrace.“ (S. 116.) 2. Je společensky nezbytné najít nový sjednocující princip, a tím je populismus, populistická demokracie. (Hauser konstatuje, že slovo „populismus“ je provizorní termín, který by mohl být nahrazen jiným.)

Podle Hausera je liberální demokracie provázána s ekonomickým liberalismem, avšak toto propojení není úplné. Obě koncepce se začaly objevovat v sedmdesátých letech zároveň s rozšiřováním postmodernismu a jeho pojetí mnohosti. Všechny tyto myšlenkové směry jsou vzájemně propojeny, a ačkoli toto propojení není úplné, vzájemně se podmiňují, a tím mění, stručně a nepřesně řečeno. Zatímco se všechny tyto systémy zrodily v sedmdesátých letech mj. ze vzpomínek na dvě katastrofy dvacátého století, od finanční

krize v roce 2008 se situace mění. Do této doby se tvrdilo, že společnost bude bohatnout jako celek a zdůrazňovala se role neviditelné ruky trhu. Pak ale musel zasáhnout stát: zavést úsporná opatření a nalít spoustu peněz do bankovního sektoru. Začaly se rozevírat nůžky mezi příjmy nižších a vyšších tříd. Zároveň se rozvinul „eticky odpovědný kapitalismus“, který nutí bohaté dávat obrovské sumy na obecně prospěšné účely. Vzdor tomu narostla nerovnost bohatství v nevidané míře.

Pokud jde o postmodernismus, ten v naší době ztratil svůj hravý charakter. Společnost se rozpadla do bublin, které se buď uzavírají do sebe, nebo nepřátelsky vystupují proti jiným bublinám. Rozpadl se univerzální význam lidských práv, který poskytoval základ pro regulaci vztahů mezi komunitami a kulturami.

S tím souvisí i rozpad univerzálního občanství. Miliony migrantů nemají žádný právní status jak v západních zemích, tak v dalších státech a na dalších kontinentech, kde se zhroutil stát a zákony. Rozpad sjednocujícího univerzálního občanství lze uvést v souvislost s neoliberálním a postmodernismem. Třídní konflikty se začínají etnicizovat a stavět na rasovém základu – etablované třídy se staví proti emigrantům. Na rozdíl od společnosti devadesátých let se nyní neuznává právo na odlišnost, naopak, prosazuje se právo neuznat občanská a lidská práva pro některé skupiny. (Hauser zde jako příklad uvádí to, co se děje na sociálních sítích.)

Od roku 2008 se množí příklady všeobecné krize – interregna. Znemožňuje se politické vládnutí a hrozí rozpad státu

a jeho základních funkcí. Je tedy potřeba najít novou sjednocující formu. Proti jiným názorům navrhuje Hauser formu populistickou a jako její příklad ukazuje Putinův režim: „Kreml ve své rétorické strategii přepíná z jednoho kulturního kódu do druhého, a díky tomu dokáže zaujmout přívržence nejrozličnějších skupin a bloků, které se hodnotově mňejí a často jsou vzájemně nesvářené.“ (S. 148.) Aby to fungovalo, musí být tyto kódy dostatečně neurčité, aby si do nich jednotlivé komunity mohly promítat své hodnoty. Podobným způsobem postupoval i Donald Trump. Neznamená to, že Hauser s Putinem nebo Trumpem souhlasí. To, o čem mluví, je spíše forma než obsah. Ostatně, ani tato forma není dokonalá, protože kvůli neurčitosti kulturních kódů, na něž se oba prezidenti odvolávají, se ani jim nedaří skutečně sjednotit lidi, jimž je jejich rétorika určena.

Hauser se zmiňuje i o roli křesťanství v Evropě, které má sílu sjednotit ji proti islámu.

Populismus má podle Hausera tři formy: designovou, identitární a univerzalistickou. Jako příklad první z nich uvádí Hauser Macronovo hnutí Vpřed! a Babišovo ANO, případně Milion chviliek pro demokracii. Lidé se v nich sjednocují na základě nejrozličnějších značek „s vysokou mírou proměnlivosti, tekutostí a nesoudržnosti“ (s. 157). Nejsou tak tvrdě zaměřeny proti nějakým protivníkům. Lidé, kteří patří k identitárnímu typu, se sjednocují kolem něčeho alegorického, plovoucího a asamblážového. Mohou se sjednocovat kolem čehokoli. Je pro ně charakteristická uzavřenost. Chtějí si zachovat svůj způsob života, který je

ohrožen třeba migranty. Pokud jde o jiné skupiny, které nechápu jako ohrožující, nechávají je na pokoji a nevšímají si jich. Poslední z forem populismu – univerzalistická – se týká univerzalizmu kolektivních subjektů. Objevuje se např. u konzervativních socialistů. Hauser ale jako příklad uvádí i papeže Františka, který má postihovat bytostně vztahovou rovinu – na rozdíl od populistů, kteří se spokojují pouze s instrumentální a politickou logikou. Podobně mu do této skupiny spadá i Milbank.

Při zkoumání populismu je také dobré mít na paměti, že i ten se může dělit na pravicový a levicový.

V závěru své stati Hauser konstatuje, že populismus nemá pevně stanovené hodnoty a mísí se v něm prvky nejrůznějšího původu. Popírá názor, že populismus je reakcí na demokratické deficity liberální demokracie. Podle něj je populismus teprve ve stadiu vzniku, reaguje na proměny společnosti a politiky a procedury liberální demokracie nepopírá, nýbrž přetváří.

Závěrečná kapitola knihy – „Politika vertikální jednoty a participativní univerzalizmus“ – je zřejmě opět kolektivním výtvozem. Stručně shrnuje problematiku jednotlivých statí. Zdůrazňuje, že to, co dnes prožíváme, není návrat k formám třicátých let dvacátého století, nýbrž něco nového.

Autoři se vracejí ke své úvodní tezi, že jejich výzkum nemůže přinést hypotézy analogické hypotézám vzniklým z empirických výzkumů, protože empirický prostě není. Mohou však konstatovat, že v dnešní době se rodí něco úplně nového (proto také v celé knize zdůrazňují

pojmem *interregnum*). Jsme v situaci, kdy staré umírá a nové se nemůže zrodit. Proto je důležité hledat v současnosti aspoň náznaky toho, jak by toto nové mohlo vypadat, i když míra jistoty jejich tvrzení je téměř mizivá. Nicméně se domnívají, že předložené koncepce přes veškeré nedostatky poskytují východisko pro další myšlenkové a politické utváření jednoty, která se v budoucnosti může stát politikou, jež na sociální, civilizační a ekologické výzvy odpoví přesvědčivěji než politiky, které sklízí úspěchy v současném historickém momentu.

Soubor statí, které kniha obsahuje, reaguje na základní zadání grantového projektu Jednota a mnohost v současném myšlení dvojím způsobem. Na samotný úkol daný názvem projektu odpovídá tím, že se zabývá vztahem moderního, postmoderního a současného (už nikoli postmoderního) myšlení a zužuje si jej tím, že jej aplikuje na chápání úvah o současné společnosti. Tím možná zadání projektu i trochu překračuje. Na druhé straně na mne působí poněkud roztržštěně. První dvě kapitoly se zabývají vybranými osobnostmi současného uvažování o společnosti a pojmu lidu, poslední z tohoto proudu vybočuje větším důrazem na politologické a sociologické problémy. Možná, že právě proto mi nakonec byla nej-sympatičtější. Hledání možných tendencí v současném vývoji považuji za přirozené už jenom proto, že situace, v níž se nacházíme, k tomu prostě nutí. Zároveň se mi ale vnucuje vzpomínka na Prigoginovu tezi (kterou si možná trochu vypůjčil z Hegela), že budoucnost nelze předvídat a že teprve *post quem* se nám vývoj

v minulosti k ní směřující bude zdát na- a proto se o pravděpodobnosti uskuteč-
prsto jasný a jediný možný. Zdá se, že nění možností, které v současnosti nejen
i autoři si byli této skutečnosti vědomi, oni nalézají, vyslovují velmi skepticky.

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Brno, Česká republika

ivana.holzbachova@email.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
